

דבר האירה

תורשה בחינוך - מבט מעמיק

לעיתים קרובות, כאשר הורה שומע או שכאשר רואה על ילדו קושי מסוים, תגובתו היא: "הילד הוא בדיק כמוני, בדיק כך הייתי גם אני בשעתו". תגובה כזו עשויה לרמוז על תחושת השלמה - אמירה שאין מה לעשות, כי זה טבעו של הילד. אך בגישת "האירה" אנו מאמינים שכל ילד, ללא יוצא מן הכלל, יכול להשתנות ולהתפתח מתוך חיבור אמיתי והכוונה נכונה.

העיקרון המרכזי בגישת "האירה" הוא האמונה שהסביבה החינוכית והקשר הרגשי חזקים אף יותר מהחלק התורשתי. אנו אומרים: "כאשר הלב פתוח, כל השאר מתאפשר". כפי שכתב הברטנורא אבות פ"ב מ"ט על "לב טוב" - "שהלב הוא המניע לכל שאר הכחות והוא המקור שממנו נובעים כל הפעולות"

החינוך אינו רק נתינת ידע או משמעת זהו תהליך של יצירת חיבור עמוק בין המחנך לילד, המבוסס על אימון, כבוד והבנה.

השפעת התורשה והדרכים לשנותה

אין ספק שהתורשה משחקת תפקיד חשוב בעיצוב אופיו של הילד. תכונות אופי רבות עוברות מדור לדור, הן התכונות הטובות שיש להחזיקם ולשבחם והן התכונות הקשות כמו כעס, רגישות יתר או ביישנות. אך האם התורשה גוזרת עלינו גורל שאי אפשר לשנותו? בפרשת "לך לך" נאמר: "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך". חז"ל והמפרשים מלמדים אותנו שהאדם צריך להשתחרר מהשפעות סביבתיות מסוימות, גם אם הן מושרשות בתורשה.

וכפי שמסביר ה'נועם אלימלך': "ומבית אביך" מרמז על התכונות הטבעיות המועברים, את אלו יש לשנות ולהפוך לחיוביות. התורשה היא נקודת המוצא, אך החינוך, ההשפעה הרגשית וההעצמה, הם אלה שקובעים את ההמשך.

חינוך מתוך חיבור ואמונה

שינוי אמיתי מתחיל כאשר הילד מרגיש שייך, אהוב ומובן. תפקידנו כהורים ומחנכים הוא לא רק להצביע על הבעיות, אלא בעיקר להעניק כלים ואפשרויות יחד עם אמונה בכוחו של הילד להשתנות. כאשר אנו עצמנו עובדים על שיפור תכונות מסוימות, אנו מעניקים לילד דוגמה חיה לכך שאפשר להתגבר על אתגרים תורשתיים.

כלים מעשיים להתמודדות עם תכונות תורשתיים:

1. **תהליך שינוי משותף:** ההורה שמועד לתכונה תורשתי מסוימת, כמו כעס או ביישנות, יכול לעבוד על שיפור התכונה באופן אישי בעצמו, ובמקביל גם להנחות את הילד לשנות את אופיו בענין זה. תהליך זה מבורך מאוד, מאחר שמשדר לילד שאפשר להשתפר ולהתגבר על קשיים.
2. **תמיכה רגשית וליזוי:** חשוב להעניק לילד חיזוקים חיוביים ולעודד יוזמות קטנות. לדוגמה, אם הילד ביישן, יש לשבח כל צעד קטן שהוא עושה להתגברות על הביישנות.
3. **גישה כוללנית:** יש לראות את הילד עם כל כוחותיו וכישוריו, - לא רק כאוסף תכונות מבודדות, אלא כאדם שלם עם מכלול דברים. חינוך אמיתי מתרחש כאשר אנו מבינים את ההשפעות הרגשיות, החברתיות והמשפחתיות עליו.
4. **התייעצות מקצועית:** במקרים מסוימים, מומלץ להיעזר במחנכים ויועצים מקצועיים שמכירים ואנשי מקצוע שיכולים להדריך בתהליך חינוכי מותאם.

לסיכום:

החינוך לפי גישת "האירה" אינו מתעלם מהענין התורשתי, אך אינו רואה בה סוף פסוק. כל ילד יכול להצטיין ולהתעלות על תכונותיו הטבעיות באמצעות אימון, אהבה, תמיכה וחינוך נכון. הדרך להתגבר על התורשה עוברת דרך הלב - כאשר אנו יוצרים חיבור רגשי אנו פותחים את הדלת לשינוי אמיתי ומשמעותי. כפי שאמרו חכמים: "דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב". כאשר אנו מאמינים בילד, משדרים לו אמונה זו ופועלים יחד עמו, אין גבול ליכולת השינוי והצמיחה שלו.

שבת שלום ומבורך
הרב אלחנן רייזמן

הנפש והחינוך

יסודות מפורשת השבוע

שלימדו שילך מדריגה אחר מדריגה עד שיפרוש ממעשיהם עד קצה האחרון.

לפעמים יש לעשות שינוי דרסטי

ברם, לפעמים כאשר קשה מאוד לעשות את השינוי בהדרגה, מפני שאין לאדם את הכוח והאומץ הדרושים, או שמפחד שיחזור לאחור. במצב כזה חובה לעשות את השינוי באופן קיצוני בבת אחת, להתנתק לגמרי כבר בתחילת הדרך, ורק לאחר מכן להגיע לדרך הממוצעת.

וכך מלמדנו ה'תולדות יעקב יוסף':

"כתב הרמב"ם בפ"ב מהל' דיעות (הל' א) ח"ל: כמו שיש חולי הגוף הטועמים מדמתוק וכו', כך חולי הנפשות וכו', ותקנתם שילכו לחכמים שהן רופאי הנפשות. וכיצד היא הרפואה, שאם היה חרוק לקצה האחד ירחיק לקצה השני, וינהג כן זמן רב עד שיחזור לדרך טובה והיא מידה בינונית וכו'... אברם היה חרוק לקצה האחד, לכך 'ויאמר ה' אל אברם לך מארצך וממולדתך' וגו', להתרחק עד קצה השני עד שישוב לדרך המיצוע."

* * *

עצה: לדעת מה להחליט

"אל הארץ אשר אראך" (בראשית יב, א) לפעמים, ניצב אדם בפני שאלה ודילמה, שמוטל עליו להחליט לכאן או לכאן, אלא שהספק מכרסם בו ואינו בטוח בהחלטתו, ואין לו את היכולת להכריע מה לעשות. במצב כזה עליו לדעת להבחין ולהפריד בין הרגשות לבין השכל. היכולת לזהות את ההשפעה של הרגש ואת הקול של השכל היא קריטית לצורך קבלת החלטה נכונה ואמיתית. רק כאשר אדם מצליח לברר את העניין ולהבין מה מורה השכל הטהור, אזי יוכל להגיע להחלטה נכונה.

הדברים הללו מבוארים ב"קדושת לוי" וכלשונו:

"אל הארץ אשר אראך, הכלל כאשר האדם מסופק אם לעשות או לא אזי ישכיל בשכלו אם יש לו איזה בהירות השכל אזי יעשה, וזו אשר אראך לשון בהירות השכל".

הדברים מלמדים אותנו שאם אדם רוצה להגיע להחלטה מושכלת ונכונה, עליו לחפש בהירות בשכלו, לעמוד בנייתוק מהשפעות רגשיות מיתרות ולהתמקד במה שהשכל מורה לו באופן ברור.

הרגלים וטבעים מכוח ההורים "ומבית אביך" (בראשית יב, א).

הבדל עצום יש בין הרגלים שלומדים ונרכשים מהסביבה, לבין הרגלים שלומדים ומתרגלים להם בבית ההורים. הרגלים שלומדים מהסביבה אינם מושרשים בטבע האדם, לעומת הרגלים הבאים מבית ההורים שמושרשים בטבעיות האדם. הרגלים אלו הם בדרך כלל הרגלים טובים ונכונים, אולם אם אינם מתאימים להתפתחותו הרוחנית ומפריע לאדם בחייו, אז אפשר וצריכים לצאת מהן.

כפי שמבאר הרה"ק רבי אלימלך מליז'ענסק ז"ע בספה"ק 'נועם אלימלך':

"ומבית אביך, פירוש, דלפעמים מוטבע באדם מידות על פי טבעית הבאות לו מכוח אביו שהכניס בו המידות הללו, צריך לצאת מהם ולהכניסם אל הקדושה, והוה ומבית אביך".

וכך הרחיב לבאר בעל המאור ושמש':

"ובהיות אביו ואמו ובני משפחתו ובני מדינתו המה רשעים והאדם הירא ה' רוצה לפרוש ממעשיהם, מקודם צריך להתרחק עצמו ממעשי בני מדינתו, שיותר נקל לו לפרוש ממעשיהם משיפירוש ממעשי בני משפחתו, ומכל שכן ממעשי אביו ואמו".

לעשות את השינוי בהדרגה

הנלמד מדבריו, כי כאשר אדם צריך לעשות שינוי, עדיף לעשות זאת בהדרגה, כי קשה מאוד לעשות שינויים בבת אחת. לכן ציווה הקב"ה את אברהם: "לך לך מארצך, ממולדתך ומבית אביך" בהדרגה, לאט לאט.

כפי שממשיך ומבאר המאור ושמש':

"אמנם אחר שכבר פירש ממעשי בני מדינתו אזי נקל לו אז לפרוש ממעשי בני משפחתו, ואחר שיפרוש ממעשי אביו ואמו, הגם שהם מושרשים אצלו, אחרי כי כבר עלה במדריגה אחר מדריגה. הדרך הזה לימד השי"ת את אברהם אהבו, שאמר לו להתרחק ממעשיהם עד קצה האחרון, על כן אמר לו מתחילה לך לך מארצך - רצה לומר, שימשיך עצמו ממעשי בני מדינתו; ואחר כך 'ממולדתך' - רצה לומר ממעשי בני משפחתו; ואחר כך 'מבית אביך', היינו

השפעת החברה

ההבדל בין אברהם ללוט

בפרשת לך לך אנו למדים על שני מקרים המדגישים את ההשפעה החברתית על האדם - אחד של אברהם אבינו, השני של לוט.

הקב"ה אומר לאברהם: **"לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראן"**. הרקע והסיבה לקריאה זו היא שאנשי סביבתו הקרובה היו אנשים רעים וחסרי אמונה.

לגבי לוט, כתוב בהמשך הפרשה אחרי שאברהם ולוט נפרדו, נאמר: **"ולא נשא אותם הארץ לשבת יחדיו"**, בשל המחלוקות בין רועי אברהם לרועי לוט. אברהם הציע ללוט: **"הלא כל הארץ לפניך, הפרד נא מעלי אם השמאל ואימינה, ואם הימין ואשמאלה"**. לוט בחר להתמקם בכיכר הירדן, וכן נפרדו השניים: **"ויפרדו איש מעל אחיו"**. אברהם התיישב בארץ כנען, ולוט ישב בערי הכיכר והתקרב לסדום.

וכאן מתעוררת שאלה כיצד יתכן שאברהם אבינו ע"ה שהצליח לקרב נפשות רבות לאמונה כפי שמתואר בכתוב **"ואת הנפש אשר עשו בחרן"**, לא מצא אל נכון לקרב גם את לוט ורועיו. התשובה לכך מופיעה בפרשה עצמה. רש"י מסביר על הפסוק: **"וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו"** - כל זמן שהיה הרשע עם אברהם, לא נתגלה הדיבור אליו. כלומר, בגלל שלוט התחבר לאנשי סדום שהיו **"רעים וחטאים לה' מאוד"**, אברהם ניסה לקרב את לוט וגם שילם על כך מחיר שהקב"ה פרש מנו בגלל לוט, אבל הוא ניסה לקרב אותו אבל מהרגע שלוט בחר באנשי סדום הוא ניתק את עצמו לגמרי מאברהם. לא ניתן היה להיות מחובר גם לאברהם וגם לאנשי סדום, ולוט בחר בדרך השנייה, ובכך גרם שאברהם אבינו לא יוכל לקרב אותו אליו.

השפעת החברה על האדם

הצורך של האדם בחברה הוא חלק בלתי נפרד מטבעו. הוא תלוי בסביבתו, ועם הזמן השפעת הסביבה על האדם הולכת וגדלה. בשל כך, חובה עליו לבחור את חבריו בקפידה ולהתרחק מחברה מזיקה שעלולה להשפיע עליו לרעה.

כפי שפסק הרמב"ם בהלכות דעות (פ"ו ה"א):

"דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ומעשיו אחר רעיו וחבריו... לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד כדי שילמוד ממעשיהם ויתרחק מן הרשעים".

הרמב"ם מדגיש את גודל ההשפעה של החברה על האדם, במודע ובתת-מודע. דוגמה לכך היא ההתנהגות והלבוש, שהופכים לסימן היכר של מקום מסוים בעקבות חיקוי והתאמה חברתית.

הרצון למצוא חן בעיני החברה

האדם שואף למצוא חן בעיני חבריו, ומוכן להשקיע מאמצים מרובים ואף לעשות מעשים מרחיקי לכת לשם כך. אמנם, חז"ל אמרו: **"לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הברייתו"** (כתובות יז, א), אך יש לזכור שאי אפשר לרצות את כולם. הרצון למצוא חן בעיני כולם עלול להוביל לתסכול ומשבר, שכן כפי שאמרנו חז"ל: **"כשם שאין פרצופיהן שוות, כך אין דעתם שוות"** (ברכות נח, א; סנהדרין לח, א). כל אחד מבסס את תפיסת עולמו על נתונים שונים, ולכן אי אפשר לרצות את כולם באופן שווה.

איזון בין רצון החברה לערכים אישיים

האיזון הנכון הוא לשאוף למצוא חן בעיני הקב"ה ולהקפיד על קיום המצוות. חז"ל אמרו: **"מוטב לי להיקרא שוטה כל ימי, ולא להיות שעה אחת רשע לפני המקום"** (עדות פ"ה מ"ו). חיי תורה ומצוות אינם מתאימים לרצון החברה בכל מקרה, ואסור לאדם להיגרר אחרי לחץ חברתי על חשבון ערכיו הרוחניים.

החברה יכולה לתרום להתפתחותו של האדם, אך היא גם עלולה להוות מכשול אם האדם מוותר על עקרונותיו כדי לרצות את הסביבה. אדם הנמשך אחרי החברה בכל מחיר ימצא את עצמו חסר כוח להחליט מה נכון עבורו. עליו לדעת כיצד לחיות לפי מבט תורני ולהחליט בעצמו מה טוב לו, בלי לוותר על אמונותיו כדי למצוא חן בעיני כולם.

השפעת החברה על אברהם ולוט

בהקשר זה, הפרידה בין אברהם ללוט מדגימה את חשיבות בחירת החברה. כאשר לוט בחר לחיות בסדום - מקום שבו הרשעות הייתה נורמה - הוא ניתק את עצמו מהשפעתו החיובית של אברהם.

חינוך לפיתוח עצמאות מחשבתית

בחינוך, צריך לשים דגש על פיתוח אחריות חברתית, כך שהילדים והנערים יידעו לבחור את דרכם גם בלחצים חברתיים. חשוב להעניק כלים לזיהוי השפעות חברתיות שליליות ולהתגברות עליהן. חשוב לעודד את האדם לשמור על עקרונותיו ולבחור את חבריו בחוכמה, תוך הבנת החשיבות של מעורבות חיובית עם החברה אך לא על חשבון ערכיו. החינוך צריך לפתח באדם את היכולת לקחת אחריות על חיי ולבחור את דרכו בצורה עצמאית, חכמה ונכונה.

אדם היודע לשלב בין השתלבות בחברה ובין שמירה על עקרונותיו, מצליח לחיות חיים של משמעות, ומשוחרר מלחצים חברתיים שליליים.

דרכי האמונה שהנחיל לנו אברהם אבינו

יסוד האמונה אנו לומדים מאברהם אבינו, שהיה ראש המאמינים, כדברי המדרש (בר"ר לט, א): **"ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך וגו' ר' יצחק פתח (תהלים מו, יא): 'שמעתי בת רואי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך' אמר ר' יצחק: משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה אחת דולקת. אמר: תאמר שהבירה זו בלא מנהיג? הציץ עליו בעל הבירה ואמר לו: אני הוא בעל הבירה. כך לפי שהיה אבינו אברהם אומר: תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג? הציץ עליו הקב"ה ואמר לו: אני הוא בעל העולם"**.

ישנן שלוש דרכים להגיע לאמונה: כפי שמבואר בספס"ק **"ייטב לב"**:

א. שמיעה וקבלה - בבחינת שמיעה וקבלה מאבות לבנים, על דרך דכתיב (דברים ו, ד) שמע ישראל וגו', שפירושו לשון קבלה והאזנה.

ב. דרך המחקר - שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה (ישעיה מ, כו), ועל דרך המבואר במורה (ח"ג) ובחובת הלבבות (שער היחוד) באורך.

ג. דרך הניסים והנפלאות - בעשותו יתברך נוראות לעינינו, נסים ונפלאות עד אין מספר, כאשר עשה לאבותינו ביציאת מצרים ובקריעת ים סוף ובמתן תורה בהגלות מלכנו לעינינו, כדכתיב אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלקים, בראיה מוחשת על ידי נסים נגלים לעין כל.

אמונה מדור לדור

ולכאורה, ייתכן כי מי שמשיג אמונה מכוח חקירת שכלו, וכל שכן מי שראה עין בעין נסים ונפלאות, שוב אינו זקוק לאמונה נוספת או לקבלה מדור לדור. עם זאת, האמת היא שסוף דבר הכל נשען על האמונה והמסורת. כפי שממשיך לבאר:

"כי אם יספיק במעט אשר השיג בשכלו או מכוח שראה בעין ישועות גדולות נסים ונפלאות, הרי הוא ח"ו נותן קצבה לגדולתו לפי קוצר השגתו וראייתו".

כלומר, היות שלמען האמת הרי גדולתו של הקב"ה אינה נתפסת על ידי השגת השכל האנושי או על ידי ראיית הניסים בלבד, כי לגדולתו אין חקר כפי שביאר: **"ובאמת השי"ת רם על כל רמים נשא על כל נשאים, לגדולתו אין חקר"**.

לפיכך, עיקר העבודה היא להוסיף ולהאמין יותר ויותר מעבר למה שהאדם השיג וראה בעיניו. האמונה מבוססת על המסורת והשמיעה, ואמונה כזו מסוגלת לפרוץ מעבר לגבולות ההשגה האנושית, כי **"גדולתו יתברך בלתי תכלית ואין סוף"**.

מתלמידיו של אברהם אבינו

אברהם אבינו ע"ה היה דוגמה לאבינו שהשיג אמונה בכמה דרכים שונות. בתחילה, אברהם ידע והבין את גדולת ה' מצד המסורת מדור לדור. **"תחילה השיג וידע גדולתו יתברך מצד הקבלה, משם בן נח שראה את נח, ונח ראה את מתושלח שראה את אדם הראשון שראה חידוש העולם"**. כלומר, אברהם היה מחובר לשישלת שהחלה מאדם הראשון שראה את בריאת העולם. בנוסף לכך, לא הסתפק אברהם בזה בלבד, אלא חקר והעמיק בשכלו. **"או מכוח חקירת השכל, כמו שאמרנו (בבא בתרא טז, ב): אצטגנינות גדולה היתה בלבו של אברהם"**. כאן מתגלה לנו שאברהם פעל מתוך הבנה וחקר מתמשך, מה שמעיד על כך שאמונתו לא הייתה תלויה רק במסורת אלא גם בכוח השכל.

בהמשך לכך, ה' ציווה עליו: **"לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראן"**. המהלך הזה הוביל את אברהם לראות נסים גלויים בארץ ישראל, שהיא מקום המתנהל בהשגחה עליונה. **"ראיה מוחשת עין בעין נסים נגלים, כי ארץ ישראל הוא מתנהג שלא על פי הטבע כי אם בהשגחה גלויה, כדכתיב (דברים יא, יב): 'ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלקיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה'"**.

אך גם זה לא היה הסוף. האמונה של אברהם הייתה צריכה להתרומם מעל השכל והחוויה האישית. **"ולא יספיק לך כל זה, כי אם ואעשך לגוי גדול"** - כלומר, לא די בהשגחה השכלית ובניסים אלא יש צורך באמונה טהורה. **"יד"ל שאעשך לבחינת גוי גדול עם קדושו המאמינים בבחינת אמונה דייקא, כדכתיב (דברים ד, ח): 'ומי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת'**, העם אשר אמונתו עומדת מעל להבנת השכל ומובילה לישועה בזכות אמונתו בה".

כך לימד אותנו אברהם אבינו את דרכי האמונה לדורות אחריו.